

(овод); *птичка, що любить сало (синиця)*. Описання в заданні *острий суп із баранини (харчо)* проєцирується на предикатно-актантну рамку з вербалізованими компонентами родового поняття, фабрикатива і показателя якості. Обозначення фабрикатива в поєднанні з гіперонімом в заданні *ляр із бересты* обумовлює відповідь *короб*.

В заданні *прянично-самоварний город* компоненти комитатива актуалізують фонові знання адресата про Тулу, славящуюся издавна виготовленням самоварів і знаменитих тульських пряників. Подібне спостерігаємо в заданні *материк з мухою цеце (Африка)*.

Гіпонім – звичайно залежний компонент в заданні-словосполученні (*виготовитель чеддера (сыровар), продавец аспирина (аптекарь)*). При необхідності пошуку відповіді-гіпероніма гіпонім займає позицію головного слова: *А, В, С для здоров'я (вітаміни), черв'як для жаби (еда)*.

Висновки і перспективи дослідження. Використання предикатно-актантної рамки як моделі для вивчення когнітивного механізму рішення кроссвордів показало, що адресат проєцирує компоненти задання на ситуацію, елементом якої служить також відповідь-отгадка, і на основі цього відновлює недостаюче ланка рамки. Підказками в даному випадку є анафоричні зв'язки, валентність предиката, зв'язність стійких оборотів і кореляція з родо-видовими зв'язками в мові і в свідомості. Перспективою подальшого дослідження є розгляд інших когнітивних і вербальних ключів кроссвордів, а також вивчення їх дискурсивної природи і категоріальної організації.

Література

- Абрамєц І. В. Языковая игра в кроссвордных толкованиях / И. В. Абрамєц // Язык и социум: Материалы VII Междунар. науч. конф. : В 2-х ч. – Минск : РИВШ, 2007. – Ч. 1. – С. 168-170. Волкова М. В. Загадка и кроссворд как типы текста : семантический и прагматический аспекты (на материале немецкого языка) / М. В. Волкова : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Смоленск 2011. – 24 с. Денисова Е. А. Структура и функции энigmatического текста (на материале русских загадок и кроссвордов) / Е. А. Денисова : Автореф. ... канд. филол. наук. – М., 2008. – 24 с. Захаренко И. В. Красных В. В. Русская когнитивная база и русское культурное пространство в зеркале кроссвордов / И. В. Захаренко, В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация: Сб. ст. / Отв. ред. – В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1998. – Вып. 5. – С. 32-40. Золотова Г. А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с. Красных В. В. Национально-культурная составляющая русского языкового сознания (на материале кроссвордов) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС-Пресс, 2000. – Вып. 15. – С. 5-13. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : Підручник / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2011. – 350 с. Сприса О. Б. Етномовні доміанти кодування смислу в дзеркалі кроссвордів (україно-арабомовні паралелі) / О. Б. Сприса // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 78-86. Юнг К. Г. Психологические типы / К. Г. Юнг. – М. : Университетская книга, 1996. – 718 с. Chafe W. I. Repeated Verbalization as Evidence for the Organization of Knowledge / W. I. Chafe // Preprints of the Plenary session Papers XIY International Congress of Linguists. – Berlin, 1987. – P. 88-110. Fillmore Ch. Frame Semantics / Ch. Fillmore // Linguistics in the Morning Calm. Linguistic Society of Korea : Selected Papers from the SICOL. – 1982. – Seoul: Hanshin, 1982. – P. 111-138. Fillmore Ch. Frames and the Semantics of Understanding / Ch. Fillmore // Quaderni di Semantica. – 1985. – Vol. 6. – P. 222-254.

УДК 811.111'367.335.2–13

СТАСІВ М. В.

(Національний університет „Львівська політехніка“)

З'ЯСУВАЛЬНЕ СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: РІВНІ АНАЛІЗУ

У статті запропоновано новий трирівневий підхід до аналізу з'ясувального складнопідрядного речення в англійській мові. Дається аналіз структурної схеми об'єкта дослідження (лексико-граматичний рівень). Розглядається семантична єдність складових з'ясувального висловлення (семантичний рівень). Досліджується прагматична цілісність з'ясувального мовленнєвого акту (комунікативно-прагматичний рівень).

Ключові слова: з'ясувальне складнопідрядне речення, з'ясувальне висловлення, з'ясувальний мовленнєвий акт, лексико-граматичний / семантичний / комунікативно-прагматичний рівень аналізу.

Стасив М. В. Изъяснительное сложноподчинённое предложение в английском языке: уровни анализа. В статье предложено новый трехуровневый подход к анализу изъяснительного сложноподчинённого предложения в английском языке. Предоставляется анализ структурной схемы объекта исследования (лексико-грамматический уровень).

Рассматривается семантическое единство составляющих изъяснительного высказывания (семантический уровень). Исследуется прагматическая целостность изъяснительного речевого акта (коммуникативно-прагматический уровень).

Ключевые слова: изъяснительное сложноподчинённое предложение, изъяснительное высказывание, изъяснительный речевой акт, лексико-грамматический / семантический / коммуникативно-прагматический уровень анализа.

Stasiv M. V. Elucidative complex sentence in English: levels of analysis. The article suggests the three-level approach to analysis of elucidative complex sentence in English. The analysis of structural scheme of object of research is given (lexico-grammatical level). The semantic unity of elucidative utterance components is considered (semantic level). The pragmatic integrity of elucidative speech act is researched (communicative-pragmatic level).

Key words: elucidative complex sentence, elucidative utterance, elucidative speech act, lexico-grammatical / semantic / communicative-pragmatic level of analysis.

Для сучасних лінгвістичних студій актуальним є питання розроблення методики всебічного аналізу мовних об'єктів різної природи. Комплексна методика забезпечує повноту аналізу об'єкта дослідження.

Об'єктом дослідження у цій статті є з'ясувальне складнопідрядне речення в англійській мові. **Предметом дослідження** є систематизація принципів та способів дослідження англійського з'ясувального складнопідрядного речення. **Мета дослідження** — розробити засади методики різнорівневого аналізу об'єкта дослідження.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: розглянути з'ясувальне складнопідрядне речення в трьох модусах вияву мови (мові, мовленні, комунікації); розробити комплексну методику аналізу об'єкта дослідження на лексико-граматичному, семантичному та комунікативно-прагматичному рівнях його реалізації.

Аналіз з'ясувального складнопідрядного речення на лексико-граматичному рівні включає дослідження його структурних схем. Для опису структурної схеми речення суттєвим є, що: 1) для неї визначальним фактором є лексична семантика; 2) структурна схема відрізняється не за конкретними висловленнями, а за їх класами; [Шведова 1973, с. 461] 3) словоформи, які утворюють структурну схему речення, є його головними членами (категоріями структурної схеми речення) [Шведова 1970, с. 546]; 4) питання тотожності речень вирішується за допомогою виділення та диференціації його змінних (індивідуальних значень граматичної форми та морфологічного складу) та постійних елементів (граматичних форм слова — одиниць внутрішньопарадигмальних відмінностей і валентні властивості слів в даній формі, тобто в даних одиницях внутрішньограматичних відмінностей) [Ломтев 1976, с. 143]; встановлення тотожності та відмінності моделей речення досягається шляхом розподілу всіх постійних елементів одного речення на необхідні та факультативні [Ломтев 1976, с. 147], а основою тотожності речень може бути тотожність постійних елементів і різних змінних або навпаки [Ломтев 1976, с. 198]; 5) ототожнення поняття *структурної схеми* з пропозиційною функцією відображає точку зору Ю. С. Степанова, що пропозиційні функції стають реченнями при заміні змінних елементів на постійні [Степанов 2004, с. 143]. Отже, структурна схема речення або пропозиційна функція має форму стверджувального речення, але містить змінні елементи.

Пропонуємо аналіз лексико-граматичної побудови з'ясувального складнопідрядного речення здійснювати у два етапи зі застосуванням **валентного (колігації) та трансформаційного аналізів**.

Перший етап. У дослідженні ми аналізуємо з'ясувальні складнопідрядні речення з типом структурної схеми (ПО₁ ↔ ПСЗ → ПО₂), де ПО₁ — предикативна одиниця головної частини, ПСЗ — підрядний сполучниковий засіб, ПО₂ — предикативна одиниця підрядної частини; ↔ — взаємний зв'язок між частинами складнопідрядного речення, → — однібічна залежність між частинами складних мовних одиниць, (...) — структурна єдність складнопідрядного речення. Аналіз валентності предикативної одиниці головної частини з'ясувального складнопідрядного речення засвідчує, що вона є його ключовим компонентом. Остання є своєрідним „атомом з гачками, який може притягувати до себе більшу або меншу кількість актантів...“ [Теньер 1988, с. 250]. За структурною схемою предикативна одиниця головної частини з'ясувального складнопідрядного речення управляє однією актантною рамкою, тобто одним з'ясувальним підрядним реченням. Як активно валентна синтаксема

предикативна одиниця головної частини з'ясувального складнопідрядного речення утворює позицію, яку заповнює з'ясувальна актантна рамка.

Другий етап. Трансформаційний аналіз ґрунтується на уявленні, що в основу будь-якої складної синтаксичної структури покладено просту. Тому завдяки послідовним трансформаціям зі складних структур можна вивести прості. Синтаксична система мови має кілька підсистем, з яких одна є вихідною (ядерною), а всі інші похідними. До ядерної підсистеми належать елементарні речення, які позначають найпростіші ситуації. Складні типи речень утворюються з ядерного через різні трансформації. Представити синтаксичну структуру речення — означає визначити ядерні типи, що покладені в його основу, і показати, внаслідок яких трансформацій воно виникло. [Семотюк 2011, с. 56] За структурною схемою (ПО₁ ↔ ПСЗ → ПО₂) у лексико-граматичній побудові з'ясувального складнопідрядного речення беруть участь: предикативна одиниця головної частини, підрядний сполучниковий засіб та предикативна одиниця підрядної частини (підрядний сполучниковий засіб та предикативна одиниця підрядної частини утворюють з'ясувальну актантну рамку). Предикативну одиницю головної частини з'ясувального складнопідрядного речення розглядаємо як вихідну, а з'ясувальну актантну рамку — як похідну.

Напр.: I *think* (ПО₁) ↔ *that* the stones *will go back* one day (ПСЗ → ПО₂). (тут і далі приклади з BNC [British National Corpus-XML Edition 2007])

I *suppose* (ПО₁) ↔ *that* the true position *lies* somewhere between the two (ПСЗ → ПО₂).

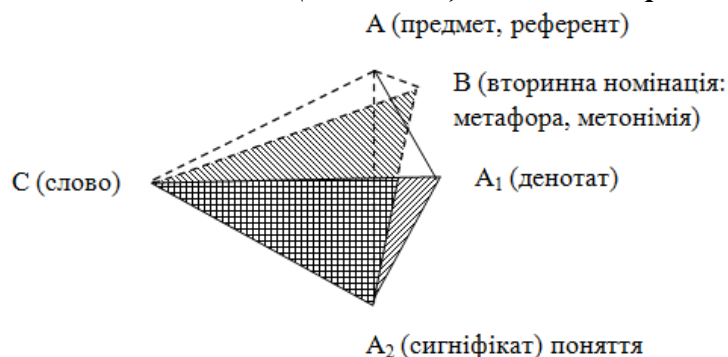
We *acknowledge* (ПО₁) ↔ *that* the country *has* a number of social problems (ПСЗ → ПО₂).

Таким чином, на етапі аналізу лексико-граматичної побудови з'ясувального складнопідрядного речення виділяємо його ключовий компонент – предикативну одиницю головної частини з'ясувального складнопідрядного речення.

Наступний рівень аналізу з'ясувального висловлення — семантичний. Цей рівень аналізу ґрунтується на прийнятій у сучасній семасіології точці зору, що в семантичній структурі слова є ядро, яке включає, крім граматичного, предметно-понятійний макрокомпонент. Його утворюють денотативне та сигніфікативне значення, котрі є різними рівнями семасіологічної абстракції. [Алефіренко 2005, С. 194 – 195] Співвідношення слова (С), предмета номінації (референта) (А), предмета (денотата) (А₁) і поняття про нього (сигніфіката) (А₂) представлено схематично на Рис. 1.

Предмет А отримує найменування безпосередньо через співвідношення слова С з класом предметів (денотатом) — А₁ і з поняттям про нього А₂ — сигніфікатом. Пунктирна лінія СА позначає умовний зв'язок з предметом, а АА₂ вказує, що зв'язок предмета з поняттям (сигніфікатом) опосередкований денотатом. Заштрихована площина СА₁А₂ виражає відношення, які лежать в основі значення слова. [Алефіренко 2005, с. 153].

Рис. 1. Співвідношення слова, предмета номінації (референта), предмета (денотата) і поняття про нього (сигніфіката).

Отже, семантична структура предикативної одиниці головної частини з'ясувального висловлення містить ядро, яке включає, крім інших макрокомпонентів, сигніфікат.

При дослідженні з'ясувального висловлення розрізняємо його основну та підрядну частини і розглядаємо останню як *рамку*, оскільки вона є допоміжним, семантично додатковим компонентом по відношенню до основної [Кронгауз 2001, с. 232]. Підрядна частина цього типу висловлень є сигніфікативною рамкою для опорного сигніфіката

предикативної одиниці головної частини з'ясувального висловлення. Таким чином, в основі значення предикативної одиниці головної частини досліджуваного висловлення є „згорнуте“ значення підрядної частини цього висловлення.

До дослідження семантичної побудови предикативної одиниці головної частини з'ясувального висловлення застосовуємо **компонентний і валентний (колокації) аналізи**.

Перший етап. Гіпотетично стверджуємо, що у семній структурі значення опорного предиката головної частини цього типу висловлень є з'ясовувана архісема. Досліджуємо семну структуру значення та структурну організацію сем опорного предиката головної частини з'ясувального висловлення. Для цього застосовуємо на прикладі семи *інтелектуальної діяльності* компонентний аналіз для дослідження лексичного наповнення з'ясовуваного опорного предиката головної частини цього висловлення.

Напр.: а) **think verb** ((1) have opinion / belief; (2) use mind; (3) imagine; (4) expect; (5) in a particular way; (6) showing anger / surprise; (7) being less definite / more polite; (8) intend; (9) remember [Hornby 2000, P.1404 – 1405]);

б) **know verb** ((1) have information; (2) realize; (3) feel certain; (4) be familiar; (5) reputation; (6) give name; (7) recognize; (8) distinguish; (9) skill / language; (10) experience [Hornby 2000, P. 744 – 745]);

в) **say verb** ((1)speak; (2) repeat words; (3) express opinion; (4) give example; (5) show thoughts / feelings; (6) give written information [Hornby 2000, P. 1182 – 1183]).

Другий етап. На семантичному рівні аналізу з'ясувального висловлення валентність (колокацію) розглядаємо як „семантично передбачувану сполучуваність слів“ [Вихованець, Городенська 2004, с. 269]. За концепцією Г. Порціга дієслово є центром гравітаційного поля, який „притягає“ інші слова, які доповнюють його зміст [Porzig 1934, S. 70 - 97]. У досліджуваному висловленні лексична семантика опорного дієслова визначає найістотніші умови його сполучуваності з компонентами сигніфікативної рамки. Узгодження значень семантично опорного дієслова та компонентів семантично залежної з'ясувальної сигніфікативної рамки відбувається на основі їхньої семантичної сумісності.

Напр.: People **forget** [that their staff are their front-line consumers].

We **know** [that infant memory is remarkably good in other contexts].

We **insist** [that our forces have the modern, effective equipment that they need].

Дослідження аналізованого висловлення на двох етапах засвідчило, що в його семантичній структурі домінуючим компонентом є з'ясовуваний опорний предикат головної частини цього висловлення.

Аналіз з'ясувального мовленнєвого акту (висловлення) на комунікативно-прагматичному рівні здійснюємо з урахуванням застосованих типів його аналізу на перших двох рівнях. Аналіз з'ясувального мовленнєвого акту (висловлення) здійснюємо у три етапи зі застосуванням **інтен-аналізу**, який спрямований на „виявлення актуальних намірів (інтенцій) учасників спілкування за особливостями їх мовлення...“ [Бацевич 2010, с. 40]. Із застосуванням інтен-аналізу виявляємо з'ясувальну інтенцію, яка мотивує з'ясувальний мовленнєвий акт, втілюється в ньому та виражається на мовному рівні через ілокутивне з'ясовуване опорне дієслово головної частини з'ясувального складнопідрядного речення.

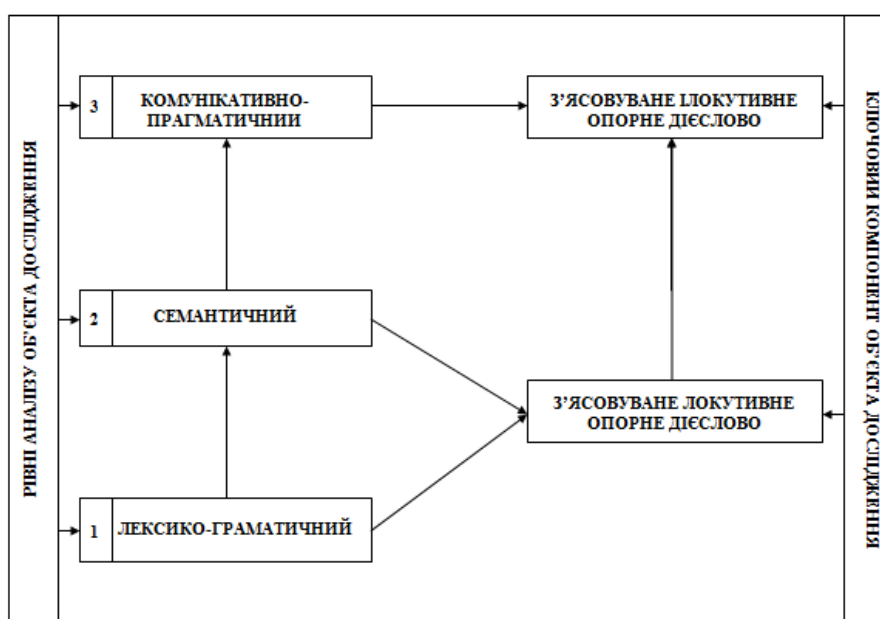
Перший етап. З опорою на первинне інтенційне значення ілокутивного з'ясовуваного опорного дієслова головної частини з'ясувального висловлення („з'ясувальне“) визначаємо його прагматичний підтип (повідомлення, обіцянка, наказ, вдячність, констатація, клятва, вимога, схвалення, міркування, прохання, вибачення, зізнання, порада, шкодування, виправдання, висловлення бажання, докір, твердження, застереження, нарікання, нагадування, пропозиція, осуд тощо). Напр.: *promise* – обіцянка; *say* – повідомлення; *recommend* – порада; *swear* – клятва; *confirm* – схвалення; *know* – твердження; *order* – наказ; *think* (із заперечною часткою *not*) – осуд тощо.

Другий етап. За прагматичним підтипом ілокутивного з'ясовуваного опорного дієслова головної частини з'ясувального висловлення визначаємо, до якого вторинного типу інтенції воно відноситься (інформувальної, зобов'язувальної, змушувальної чи емоційно-

оцінювальної інтенції). Напр.: promise – *обіцянка* – зобов’язувальна інтенція; say – *повідомлення* – інформувальна інтенція; recommend – *порада* – змушувальна інтенція; swear – *клятва* – зобов’язувальна інтенція; confirm – *схвалення* – емоційно-оцінювальна інтенція; know – *твердження* – інформувальна інтенція; order – *наказ* – змушувальна інтенція; think (із заперечною часткою „not“) – *осуд* – емоційно-оцінювальна інтенція тощо.

Третій етап. За вторинним типом інтенції (інформувальною, зобов’язувальною, змушувальною чи емоційно-оцінювальною інтенцією), яка лежить в основі з’ясувального мовленнєвого акту (з’ясувального висловлення) та впливає на значення з’ясувального висловлення в з’ясувальному мовленнєвому акті виділяємо такі комунікативно-прагматичні типи цих мовленнєвих актів: *інформувальна інтенція* – репрезентатив; *зобов’язувальна інтенція* – комісив; *змушувальна інтенція* – директив; *емоційно-оцінювальна інтенція* – експресив.

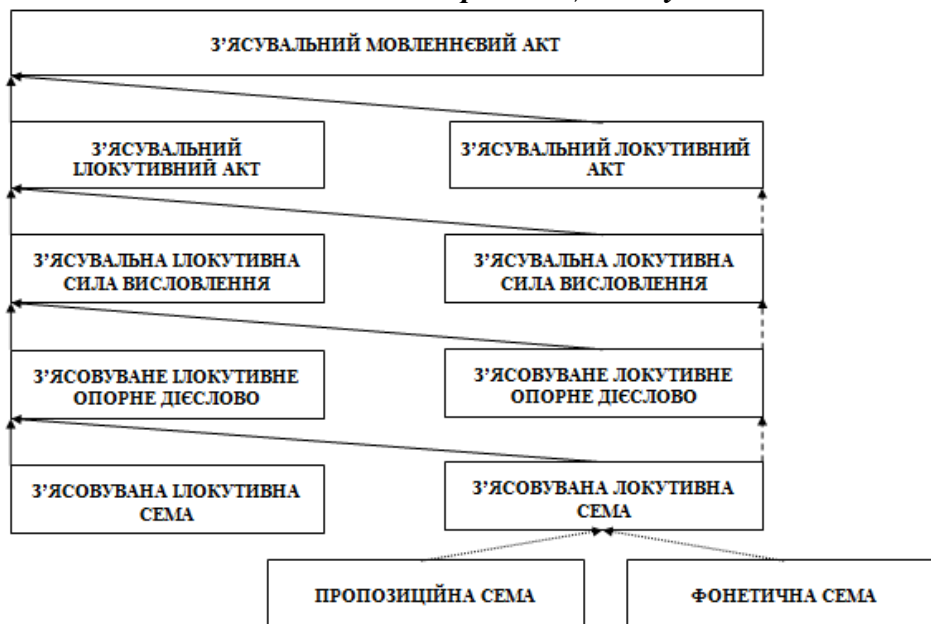
Схема 1. Рівні аналізу центрального компонента з’ясувального складнопідрядного речення в сучасному мовознавстві

Висновки. Таким чином, на кожному рівні розгляду з’ясувального складнопідрядного речення як об’єкта дослідження його центральним компонентом є: 1) на лексико-граматичному рівні — предикативна одиниця головної частини з’ясувального складнопідрядного речення; 2) на семантичному рівні — з’ясовуваний опорний предикат головної частини з’ясувального висловлення; 3) на комунікативно-прагматичному рівні — ілокутивне з’ясовуване опорне дієслово головної частини з’ясувального висловлення в з’ясувальному мовленнєвому акті, в яке втілюється з’ясувальна інтенція (Схема 1).

При аналізі об’єкта дослідження на різних рівнях його реалізації – лексико-граматичному, семантичному та комунікативно-прагматичному – виявляємо системний зв’язок в межах його ключового компонента. Складниками ілокутивного з’ясовуваного опорного дієслова головної частини з’ясувального висловлення у з’ясувальному мовленнєвому акті є ілокутивна з’ясовувана сема (комунікативно-прагматичний рівень) та локутивна з’ясовувана сема: пропозиційна та фонетична семи (семантичний та лексико-граматичний рівні). Семний склад та семна організація ілокутивного з’ясовуваного опорного дієслова головної частини з’ясувального висловлення дозволяє встановити комунікативно-прагматичну скерованість розгорнутої частини з’ясувального висловлення в з’ясувальному мовленнєвому акті. Ілокутивне з’ясовуване опорне дієслово головної частини з’ясувального висловлення є ключовим компонентом з’ясувального висловлення, реалізованого в з’ясувальному мовленнєвому акті (Схема 2).

Схема 2. Склад та організація з'ясувального мовленнєвого акту

Перспективи. Запропонований трирівневий підхід до аналізу з'ясувального речення є перспективним для дослідження інших типів підрядних речень та на матеріалі різних мов.

Література

Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: [монографія] / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
 Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с. *Вихованець І. Р., Городенська К.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Городенська. – Київ: Пульсари, 2004. – 398 с. *Кронгауз М. А.* Семантика / М. А. Кронгауз. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 399 с. *Ломтев Т. П.* Общее и русское языкознание / Т. П. Ломтев. – М., 1976. – 384 с. *Семотюк О. Л.* Сучасні технології лінгвістичних досліджень / О. Л. Семотюк. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 152 с. *Степанов Ю. С.* Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) / Под ред. д-ра филол. наук Ю. Н. Караулова. Изд. 3-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 360 с. *Теньер Л.* Основы структурного синтаксиса: [пер. с. фр.] / Л. Теньер; редкол.: Г. В. Степанов (пред.) и др.; вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака – М.: Прогресс, 1988. – 656 с. *Шведова Н. Ю.* О соотношении грамматической и синтаксической структуры предложения / Н. Ю. Шведова // VII Международный съезд славистов. Славянское языкознание. Доклады советской делегации. – М., 1973. – С. 458 – 483. *Шведова Н. Ю.* Простое предложение / Н. Ю. Шведова // Грамматика современного русского литературного языка. – М., 1970. – С. 541 – 595. *British National Corpus - XML Edition: XAIRA version 1.23 [Electronic resource].* – Published by Oxford University Computing Services on behalf of the BNC Consortium. – (14 GB). – Oxford, 2007. – 2 DVD. – Requirements: Windows 2000 / XP / Vista: DVD-ROM. *Hornby A. S.* Oxford advanced learner's dictionary of current English / A. S. Hornby; edited by Sally Wehmeier. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 1600 p. *Porzig W.* Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen / W. Porzig // Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur. – Halle, 1934. – Bd. 58. – S. 70 – 97.